СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.56:342.57

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.38>

КРАВЧЕНКО І.М.

**ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ
У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ**

Стаття присвячена аналізу досвіду взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Розглянуто ступінь розробленості проблеми взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Визначено соціальну природу суду як суб'єкта взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Встановлено роль і значення громадськості в організації та функціонуванні судів у Сполучених Штатах Америки. Охарактеризовано взаємовідносини судів із громадськістю як предмет адміністративно-правового регулювання. Розкрито адміністративно-правові засади взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Визначено правову природу взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Проаналізовано правові підстави взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Надано поняття взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Розкрито мету взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Встановлено зміст взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Визначено принципи взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Виокремлено головні напрями взаємодії судів з громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Встановлено форми взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Розкрито методи взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Проаналізовано особливості взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Надано характеристику громадського контролю як особливої форми взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Виокремлено проблемні питання здійснення взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Розглянуто питання щодо підвищення ефективності взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки. Визначено напрями використання американського досвіду взаємодії судів із громадськістю в Україні.

Ключові слова: адміністративний суд, взаємодія, громадськість, засіб масової інформації, методи взаємодії, принципи взаємодії, судовою владою, форми взаємодії.

The article is dedicated to real, valid public judges in the United States of America. Studies of developed problems affecting the public situation in the United States of America have been considered. The social nature of the court as a subject of public court interaction in the United States of America has been identified. The role and importance of the public in the organization and operation of courts in the United States of America has been established. The interactions of the courts with the public have been described as subject to administrative and legal regulation. The administrative and legal principles of public courts action in the United States of America have been disclosed. The legal nature of the interaction of courts with the public in the United States of America has been identified. Legal actions between the public courts in the United States of America have been analyzed. The concept of embodiment of public courts in the United States of America has been presented. The purpose of public court interaction in the United States of America has been disclosed. Changes in the influence of public courts in the United States have

been identified. The principles of public court interaction in the United States of America have been identified. The main directions of the domestic public courts in the United States have been highlighted. It is found to be formed in a contemporary public environment in the United States of America. The methods of interaction of courts with the public in the United States of America have been disclosed. The peculiarities of the interaction of courts with the public in the United States of America have been analyzed. The characterization of a public figure as a particular form of court action in the United States of America has been presented. Issues of interaction with courts in the United States of America have been identified. Consideration is given to improving the effectiveness of public relations in the United States of America. The directions of use of the American experience of interaction of courts with the public in Ukraine are determined.

Key words: *administrative court, interaction, public, mass media, methods of activity, principles of action, judicial power, formation of actions.*

Вступ. Саме лише усвідомлення необхідності взаємодії судової влади та громадськості недостатнє для того, щоб її утворити та виробити конструктивні взаємозв'язки між державою та громадянським суспільством. Значно полегшать вирішення цього важливого завдання вивчення, знання та засвоєння досвіду інших держав, а на основі аналізу та переосмислення цього досвіду стає можливим пошук власних шляхів становлення взаємовідносин між судами та засобами масової інформації (далі – ЗМІ), громадськістю з врахуванням своїх національних традицій. Адже запровадження міжнародних стандартів у сфері правосуддя зовсім не означає їх схематичне перенесення, копіювання в українську дійсність. Їх імплементація вимагає творчого підходу, головне – використати суть стандарту, а не домагатися відображення один до одного його форми. Отже, актуальності набуває осмислення на теоретичному і правозастосовному рівнях міжнародного досвіду відкритості судової влади та проблем її реалізації у законодавстві України, а також у практиці його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам взаємодії органів судової влади з громадськістю приділено досить велику увагу в публікаціях і наукових працях таких дослідників, як В. Городовенко, С. Денисюк, М. Кобилянський, В. Маляренко, О. Овсяннікова, С. Прилуцький, А. Селіванов, В. Співак, та багатьох інших. Однак досвід зарубіжних країн щодо сприяння становленню взаємодії адміністративних судів і громадськості не знайшов достатнього відображення у науковій літературі. Зважаючи на актуальність цієї проблематики та потребу в узагальненні та використанні досвіду розвинених країн, важливим завданням постає проведення аналізу зарубіжного досвіду забезпечення взаємодії між судами та громадськістю, ЗМІ, здійснення громадського контролю в судах.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу досвіду взаємодії судів із громадськістю в Сполучених Штатах Америки.

Результати дослідження. В аспекті взаємодії судів із громадськістю, на нашу думку, найбільш цікавим є досвід судів США з огляду на правову систему США, яка складається з п'ятдесяти окремих правових систем штатів і системи федерального права, її прецедентний характер. США завжди привертала до себе увагу як країна, де вільне обговорення проблем суспільства є засадничим принципом. Що означає право вільної преси, гарантоване Першою поправкою Конституції США? Значна частина рішень Верховного суду в США, пов'язаних із тлумаченням Першої поправки, стосується не лише конфлікту з правом звинуваченої особи на те, щоб її справу розглядало неупереджене журі, а й з правом преси інформувати громадськість про судовий процес [1, с. 11–112].

Однак варто зазначити, що спершу процес тлумачення зосереджувався на конфлікті між правом судів підтримувати судову дисципліну та правом громадян висловлювати коментарі щодо перебігу судового процесу. Наприклад, у справі «Craig v. Harney» видавець і деякі співробітники газети з міста Корпус Крісті, штат Техас, були визнані винними в неповазі до суду за публікацію статей і новин, в яких висловлювалась критика з приводу того, як один суддя вів розгляд справи; газета назвала дії судді «свавільними» і «пародією на правосуддя». Верховний суд перевірив наявність безпосередньої та очевидної загрози і постановив: «У цьому випадку маємо різкі, не виважені слова і, як нам видається, несправедливу критику. Проте суддя не може притягати до відповідальності за неповагу того, «хто насмілювся опублікувати будь-що з метою позбавити його популярності або принизити його... Нестриманість ужитих слів не є єдиним мірилом для

застосування повноважень щодо покарання за неповагу до суду. Запалене полум'я повинно стати реальною, а не просто можливою загрозою здійсненню правосуддя. Ця загроза не повинна бути віддаленою або навіть ймовірною; вона повинна становити безпосередню небезпеку» [2, с. 85]. Це свідчить про те, що суди в США розуміють велике значення комунікації з громадськістю, що не суперечить принципу суддівської незалежності.

Різною була й практика Верховного суду щодо проведення зйомки у федеральних судах. З середини XX ст. доступ телевізійних камер до зали судових засідань був обмежений, здебільшого у відповідь на значний галас навколо судового процесу у справі про вбивство за обвинуваченням «Sam Sheppard». У цьому випадку думка Верховного суду зводилася до того, що головною вадою ведення справи була неспроможність судді, який вів процес, тримати ситуацію в залі суду під належним контролем. Суддя ретельно не обмірковував можливості вжиття інших заходів із метою зменшення обсягу матеріалів ЗМІ, що провокували упередженість, і захисту журі від зовнішніх впливів; ба більше: він повністю знехтував застереженнями адвоката захисту і фактично дозволив ЗМІ вести процес.

Суддя мав також заборонити посадовцям робити конфіденційні заяви в пресі. Верховний Суд дійшов висновку, що суд над обвинуваченим не був об'єктивним, а також вказав на різні засоби, за допомогою яких суддя міг обмежити резонанс [3, с. 60]. Зрештою, Верховний суд постановив таке: «... суддя не виконав свого обов'язку щодо захисту підсудного від резонансу, яким перейнялась уся громада, що, природно, провокує упередженість, і не зміг тримати під контролем руйнівні сили в залі суду».

Зрештою, низка судових рішень Верховного суду США визначила та становила рівновагу між доступом ЗМІ до судової зали та правами відповідачів (особливо прикметною є справа «Richmond Newspapers, Inc. проти штату Вірджинія»; «Press-Enterprise проти Вищого суду (I та II)»; «Star JournalPub. Co. проти окружного суду»), встановивши правила для ЗМІ.

Журналісти у США не мають права знайомитись із рішеннями федеральних судів, не мають права знайомитись з рішенням суду до початку його проголошення або проводити зйомку у федеральних судах.

Висвітлення електронними ЗМІ перебігу кримінальних судових процесів у федеральних судах однозначно підпадає під заборону, що міститься у Федеральному правилі кримінального судочинства 53 – одному із правил кримінального судочинства, прийнятих ще 1946 р. У ньому сказано: «Суд не повинен дозволяти проведення фотографування у залі суду під час слухання справи та трансляцію слухання справи по радіо із залу суду».

У 1990 р. Конференція суддів ухвалила доповідь спеціального Комітету з питання проведення зйомок у залі суду, в якій містилась рекомендація здійснити пілотну програму, в межах якої електронним ЗМІ було б дозволено висвітлювати перебіг цивільних судових процесів у шести окружних і двох апеляційних судах. Конференція також піддала критиці заборону, що містилася в Кодексі поведінки, і ухвалила політику щодо зйомок, яку було викладено в Директивах із судових політик і процедур, в яких вказано таке: «Суддя може дати дозвіл на радіотрансляцію, показ по телебаченню, запис і фотографування в залі суду та прилеглих до нього приміщеннях під час інвеститурних, натуралізаційних та інших церемоніальних процедур. Суддя може дати дозвіл на такі дії в залі суду або прилеглих приміщеннях під час інших судових засідань або перерви між такими засіданнями лише в таких випадках: для представлення доказів, для фіксації перебігу процесу, для цілей безпеки, для інших цілей судового адміністрування та відповідно до пілотних програм, схвалених Конференцією суддів Сполучених Штатів» [4, с. 108–109].

А в 1994 р. Конференція суддів не підтримала рекомендації Комітету із розширення практики висвітлення перебігу судових слухань цивільних справ із застосуванням зйомок. Надалі Конференція суддів наполегливо рекомендувала окружним судам видати наказ, який відображав би рішення Конференції про заборону фотографування та висвітлення по радіо та на телебаченні перебігу слухань справ в окружних судах США. У цьому зв'язку для врегулювання питання в окружних судах видали постійний наказ: інструкцію і директиви про фотографування, запис трансляцій слухань у залі суду [5, с. 55]. За таких умов на прикладі США можна говорити про те, що суд є головною інституцією (стрижнем конституційного устрою), яка не тільки захищає конституційні права і свободи на підставі конституції безпосередньо, але й шляхом судової правотворчості визначає зміст цих прав, а також їх співвідношення та обмеження.

Отже, сьогодні одним із напрямів налагодження конструктивних взаємозв'язків судової влади і громадськості є забезпечення права доступу до суду, відкритість правосуддя, проте питання про зміст цього права в різних країнах світу є дещо відмінним.

Фактори, які ускладнюють реалізацію права на доступність, відкритість, прозорість правосуддя, зокрема, для ЗМІ та громадськості, належать до політичної, соціально-економічної та правової сфер і пов'язані з історичними традиціями, ментальністю населення, рівнем освіти, кваліфікацією суддів, рівнем доступності правової інформації.

Як бачимо з міжнародного досвіду, обмеження щодо відкритості судового процесу є. І наявність таких обмежень, вважаємо, є виправданою, адже право на свободу слова, вільної преси, не може бути абсолютним і потребує розумних і необхідних обмежень у кожному суспільстві. Головними цінностями, загроза яким зумовлює необхідність обмеження доступу представників ЗМІ до судового розгляду справи (коли таке обмеження є виправданим), є національна і державна безпека, моральність населення, права і свободи людей, їхній захист, інтереси правосуддя.

Варто також зазначити, що не так давно у світі була практика, коли судові процеси здійснювались суддями, які приховували своє обличчя від обвинувачених. Так звана система «безликих суддів» існувала в Перу під час розгляду кримінальних справ про тероризм і торгівлю наркотиками. Громада не була допущена на такі процеси, і розгляд апеляцій та слухання з перегляду справ відбувались у поліцейській дільниці перед суддями, які сиділи за екраном, що приховував їхні обличчя від обвинувачених. Судді у процесуальних документах замість імен використовували порядкові номери. Комітет із прав людини заявив вимогу до перуанського уряду скасувати систему «безликих суддів» і забезпечити відновлення відкритих слухань для всіх обвинувачених у злочинах, зокрема тих, хто обвинувачується в діяльності, пов'язаній із тероризмом. Практика проведення секретних засідань «безликими суддями» визнана Комітетом із прав людини такою, що суперечить засадничим положенням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [6, с. 175–176].

Відсутність чітких правил участі преси, телебачення в судових засіданнях, правил щодо роботи камер та електронних медіа в судах (забезпечення технічних умов – акредитації) призводить до того, що часто журналісти не знають (або не хочуть), як слід належно поводитись під час судового процесу, що дозволено, а що – ні. Як наслідок порушується «дисципліна судового процесу». Це може здатись дрібною проблемою, але насправді введення таких правил дасть змогу головному судді провести судовий процес швидко та якісно, без зайвих роз'яснень і зауважень, зайвих конфліктів із присутніми журналістами.

Цікавою є практика інших країн щодо доступу громадськості, ЗМІ до судових рішень, протоколів судових засідань. Наприклад, у Канаді практикують кілька форм передачі журналістам матеріалів із залу засідань, а саме шляхом: а) трансляції судових засідань через Інтернет; б) архівації (на вебсторінці трансляція процесу зберігається 90 днів від першого дня трансляції); в) виготовлення для представників ЗМІ DVD із записом процесу (причому має бути згода сторін на зйомку); г) забезпечення радіоповідомлень із судових процесів [7, с. 55].

Щодо судових документів, то вони, за деякими винятками, можуть бути відкриті для громадськості. Доступ до певних документів мають тільки визначені особи, наприклад, документи про усиновлення відкриті тільки для батьків і агентів. Інформацію про кримінальні справи можна публікувати лише тоді, коли справа вже розпочата, але не дозволяється розголошувати інформацію про обшук. Заборонено також публікувати документи, якщо підсудний був помилуваний. Публікація рішень судів різних рівнів є усталеною практикою у розвинених країнах (Франція, США, ФРН та інші). У деяких країнах (Іспанія, Швейцарія та інші) публікуються акти суду вибірково або лише рішення вищих судових інстанцій. В Україні 22 грудня 2005 р. прийнято Закон «Про доступ до судових рішень», згідно з яким було створено Єдиний державний реєстр судових рішень. До Реєстру вносяться всі судові рішення судів загальної юрисдикції, окрім тих, доступ до яких обмежено законом [8].

Звертаючись до досвіду США в цьому плані, слід зауважити, що тут є досить цікава практика. Багато судів США забезпечують право доступу в електронному вигляді до державних і регіональних протоколів судових засідань, федеральних судових протоколів, державних судових засідань, що дає змогу громадськості отримати доступ до судових документів, не виходячи з дому чи офісу [9, с. 245–246].

Практика, за якої особа, що бере участь у справі, отримує можливість доступу до судового засідання в електронному вигляді (через мережу Інтернет), варта уваги. Доцільно під час запровадження такої системи забезпечити, щоб особа, яка бажає отримати доступ до записів судової справи в електронному вигляді, виконала певні дії. Зокрема, очевидно, обов'язково потрібна реєстрація цієї особи (її ідентифікація) як сторони у справі, доступ до якої вона бажає отримати, тобто заповнення реєстраційної форми, створення певного облікового запису. Після цього –

пошук суду та доступ до справи. Звичайно, для забезпечення такої можливості необхідні технологічні, фінансові та інші передумови, однак запровадження такої системи цілком реальне, якщо за надання цієї послуги встановити плату (на кшталт судового збору). Зокрема, в США доступ до електронної документації федеральної судової системи обходиться користувачам у 0,10\$ за сторінку [10, с. 198]. Спірним залишається питання про те, хто може мати право на такий доступ: чи виключно сторони в конкретній справі, чи також інші учасники процесу, чи, можливо, й інші особи (наприклад, ті ж ЗМІ). На нашу думку, таке право доцільно надавати лише сторонам у справі.

Підсумовуючи, необхідно ще раз підкреслити вагому значимість вироблення взаємодії судової влади та громадськості. Від рівня розвитку та ступеня такої взаємодії залежить стан розвиненості громадянського суспільства та демократії та успіх суспільного та державного розвитку країни загалом. Тому для оптимізації процесу налагодження конструктивних взаємозв'язків між судовою владою та громадськістю, для прискорення проведення судової реформи в Україні, зміцнення довіри громадян до суду не слід забувати про позитивний досвід у цій сфері розвинених держав. Його вивчення, сприйняття, аналіз і переосмислення з врахуванням національних традицій дадуть можливість прискорити вирішення цього важливого завдання.

Висновки. Отже, загальний аналіз ситуації щодо взаємодії судової влади та громадськості, що склалась у деяких зарубіжних країнах, свідчить про те, що відкритість щодо суспільства, а також розвиток та удосконалення формування відносин із ЗМІ мають значення, перш за все, для самої судової системи. Для цього є очевидні причини: оскільки громадськість отримує велику кількість інформації саме через ЗМІ, важливим є те, яким чином відбувається співпраця. Беручи до уваги досвід США, можна сказати, що свобода обговорення повинна мати якнайширший діапазон, що узгоджується з неодмінною вимогою об'єктивного й належного здійснення правосуддя. Для максимальної оптимізації процесу налагодження конструктивних взаємозв'язків між судовою владою та громадськістю, для прискорення проведення судової реформи в Україні, зміцнення довіри громадян до суду велике значення мають вивчення, сприйняття, узагальнення та переосмислення позитивного досвіду в цій сфері розвинених європейських держав. Врахування національних традицій і творчий підхід до імплементації позитивних напрацювань і досвіду зарубіжних держав, а також міжнародних стандартів у сфері правосуддя дадуть змогу досягнути необхідної взаємодії судової влади та громадськості.

Список використаних джерел:

1. Поліщук М.Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень в діяльності судів України. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43. С. 110–113.
2. Власова А.В. Порівняльна характеристика спрощеного судочинства у США та окремих європейських країн. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 84–89.
3. Дьомкіна О.В. Фахова мова у професійній судовій комунікації (на матеріалі слухань у Верховному суді США). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 30. С. 57–63.
4. Руда Т.В. Критерій достатності при оцінці доказів у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Юридичні науки. 2011. Вип. 88. С. 106–110.
5. Самотуга А.В. Правові підстави обмеження поліцією США особистих прав і свобод людини: судові прецеденти. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 53–59.
6. Вовк Т.В. Тлумачення та застосування міжнародних договорів національними судами США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 173–180.
7. Червяцова А.О. Свобода вираження поглядів та право на справедливий суд: вирішення конфлікту в практиці Верховного суду США. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія : Право. 2013. № 1062. Вип. 14. С. 55–58.
8. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 квітня 2005 р. № 362-IV. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
9. Слободяник Н.С. Актуальні питання формування суддівського корпусу: аналіз досвіду України та США. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 243–250.
10. Гайдулін О.О. Інтерпретація переддоговірних відносин: доктрина та судова практика європейських країн і США. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 197–201.